

VERKSAMHETSBERÄTTELSE 1998

Gunnar Ekströms professur i numismatik

Numismatiska Forskningsgruppen

ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN
STOCKHOLMS UNIVERSITET

ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN
STOCKHOLMS UNIVERSITET

GUNNAR EKSTRÖMS PROFESSUR I NUMISMATIK NUMISMATISKA FORSKNINGSGRUPPEN

1998

1. Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria

Genom ett donationsbrev av Wera Ekström instiftades Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning 1974. Stiftelsen bekostade bl.a. Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria vid HSFR med placering vid Stockholms universitet, arkeologiska institutionen.

Genom ett riksdagsbeslut överfördes professuren till Stockholms universitet 1 juli 1994, men verksamheten kommer även framöver att bekostas av Gunnar Ekströms stiftelse. Detta beslut ligger i linje med Wera Ekströms intentioner som syftade till att upprätta en universitetsprofessur. Flyttningen innebar inte några förändringar beträffande verksamhetens inriktning. Verksamheten bedrivs under namnet Numismatiska forskningsgruppen, förkortat NFG, och Stockholm Numismatic Institute på engelska.

Sedan oktober 1996 sker verksamheten i egna lokaler i kvarteret Pegasus i Gamla Stan mitt emot Kungliga Slottet.

Forskning och undervisning är professurens huvuduppgifter. Sedan några år markeras detta också genom att verksamhetsberättelsen avslutas med en kortare artikel som redovisar aktuell forskning med anknytning till

undervisningen. I föregående verksamhetsberättelse avslutades den översikt av den svenska forskningshistoriken, med begränsning till mynt, som påbörjades i årsberättelsen 1992-1993. Fr.o.m. i år inleds ett nytt tema som kommer att behandla framförallt skattfynden. Tanken är att fynden från ett eller flera landskap ska redovisas översiktligt varje år med beskrivning och analys av utvecklingen fram till 1800-talet. Inom projektet Sveriges mynthistoria inleddes 1982 en publicering landskapsvis av alla myntfynd. Den benämns Landskapsinventeringen och fynden i 13 landskap har hittills redovisats i 8 volymer. Det kan därför här vara lämpligt att börja med Västergötland, ett intressant landskap som ännu inte har publicerats i Landskapsinventeringen. Alla data som redovisas här bygger på information i de databaser som finns vid NFG vilket betyder att materialet kommer att bli större när en komplett genomgång gjorts i samband med Landskapsinventeringen. Databaserna täcker nu huvudsakligen skattfynd samt större hopade fynd medan små hopade fynd och lösfynd som regel ännu inte hunnit registreras.

...

En sammanställning av myntfynden i Västergötland behandlades i en monografi redan 1879 av Hilder Werner (*Mynt funna i Westergötlands jord*. Lidköping). År 1934 publicerade Harald Widéen en ingående kommentar och redovisning (Myntfynden i Västergötland. *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* 4:7-8, 43-84) som omfattade inte mindre än 270 fynd. De vikingatida fynden är omnämnda av Widéen 1955 (H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier*. Göteborg). Trots att Västergötland under mycket

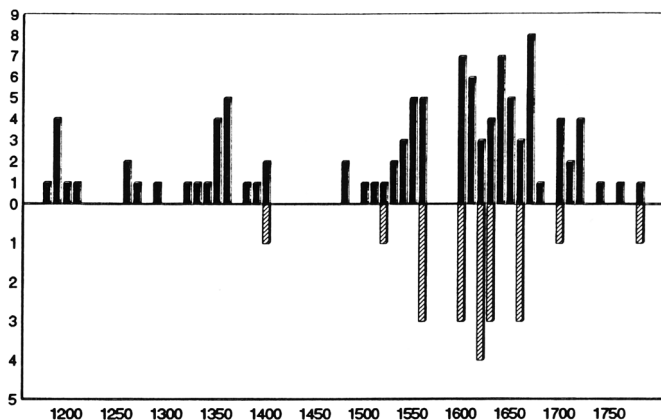

Fig. 1. Antalet skatter efter slutmynt (t.q.p.) per decennium under medeltid och nyare tid. Den undre delen av diagrammet visar skatter där skatterna är ofullständigt beskrivna varför slutmyntet sannolikt är senare.

lång tid har utgjort en rik och tätbefolkad kulturbygd utmärks inte landskapet av en stor rikedom på myntskatter (här definierat som minst 2 mynt nedlagda vid samma tillfälle). Antalet funna mynt inkl. lösfynd och hopade fynd uppgår totalt till 19.788. Skattfynden fördelas tidsmässigt på följande sätt (fig. 1):

<i>Period</i>	<i>Tid</i>	<i>Fynd</i>	<i>Mynt</i>
Romersk järnålder	0-400	-	-
Folkvandringstid	400-550	-	-
Vikingatid	800-1140	13	1.253
Medeltid	1140-1520	35	5.113
Nyare tid	1520-	101	10.974
<i>Totalt</i>		<i>149</i>	<i>17.340</i>

Den äldsta myntimporten till Sverige består av romerska denarer präglade under första och andra århundradena e.Kr. Fynden omfattar totalt 7.607 ex. varav 6.525 från Gotland. Från Västergötland finns en denar, präglad 179-180 under Commodus, hittad redan 1840, men fyndplatsen är tyvärr inte känd. Med tanke på de rika fynden av romerska importvaror i landskapet är det förvånande att inte fler denarer har hittats.

Uppgifterna om sex romerska bronsmynt präglade mellan Augustus 27 f.Kr.-14.e.Kr. och Postumus 259-268 (liksom en antoninian(?) från Gallienus 253-268) ger Västergötland en framträdande ställning inom denna fyndgrupp (Westermarck & Wiséhn, *NNUM* 1989, 205; Wideen 1934, s. 52). Flera av fynden i denna grupp är troligen sekundära och i vissa fall kan även mynten vara felbestämda och präglade långt senare.

Folkvandringstid 400-600

Västergötland är rikt även under denna period då guldet dominerar. Timboskatten med 7 kg guld är näst störst i Sverige och två (av totalt tre) av de ryktbara halskragarna har hittats i landskapet. Guldets kommer sannolikt till stor del från nedsmälta guldmynt. Mynten utgörs av solidi från de väst- och östromerska rikena. Totalt har 800 solidi hittats i Sverige, men härav kommer endast tre fynd med vardera ett mynt från Västergötland.

Fig. 2. Det enda folkvandringstida silvermynt som hittats i Sverige kommer från Västergötland. Myntet är i dåligt skick men teckningen visar hur det en gång har sett ut: Ostrogotiska riket, Theoderik den Store 493-526, 1/4 siliqua.

Västergötland är emellertid unikt genom fyndet från Skagersvik av ett silvermynt, präglat i det Ostrogotiska riket i Italien under Theoderik den Store 493-526 (fig. 2).

Vikingatid 800-1050/1150 e.Kr.

Totalt har 234.000 mynt från 2.500 fynd (varav 888 har fler än 1 mynt) hittats i Sverige. Östra och södra Sverige och framförallt Gotland (med 2/3 av alla funna mynt) är betydligt rikare på fynd än västra Sverige. Det gör att Västergötland med sina 1.271 mynt från 31 fynd (varav 13 är skatter) först kommer på trettonde plats vad gäller antal mynt. Det stämmer knappast med en allmän bild av Västergötland som ett rikt område under vikingatiden och kan därför verkade svårförklarlig. I perspektiv av att myntimporten till helt övervägande verkar vara kopplad till handel är det lättare att förklara. Västergötland hade endast en mycket smal kustremsa och det äldsta skedet i Lödöse kan dateras först till ca 1050. Därmed skulle det ringa antalet fynd åtminstone delvis kunna förklaras. På runstenar i Västergötland nämns färder i västerled till England, men de danagälder som utkrävdes under en del vikingafärder förefaller med några få undantag inte kunna kopplas till myntfynd i vikingarnas hemländer.

I stort följer de västgötska fynden en allmän kronologisk utveckling i Sverige med arabiska mynt under 800-talet fram till ca 970 då västeuropeiska mynt börjar dyka upp för att helt ta över på 990-talet. Tyska mynt ökar sin andel successivt efter ca 1030 och importen upphör vid slutet av 1000-talet (på Gotland och Öland fortsätter den en bit in på 1100-talet). De västgötska fynden består i princip enbart av lösfynd efter 1060.

Västerländska mynt är ovanliga i vikingatida fynd före ca 970. Totalt 68 karolingiska mynt har hittats i Sverige. Med 8 ex. i skatten från Storegården, Önum sn (t.p.q. 850/1) är Västergötland det tredje rikaste landskapet efter Skåne (drygt hälften av alla ex.) och Uppland (13 ex.).

Två av de mycket få fynden med bysantinska kopparmynt från främst 1000-talets kommer från Västergötland varav det ena består av två mynt. Gotland har endast 1 fynd, Uppland 10 fynd varav 7 från Birka och 2 från Sigtuna.

Medeltid 1150-1520

Under äldre medeltid, 1150-1250, utgjorde Västergötland, Dalsland och Värmland ett eget område med götaländsk mynträkning och 1250-1290 tillkom Småland, Öland och Östergötland. Den lokala myntningen inleddes i Lödöse ca 1150 (framtida fynd får visa om den inleddes ännu tidigare), men den förefaller ha varit blygsam eller sporadisk före 1190-talet. Lödöse är sedan fram till 1360-talet Västsveriges enda mynthus med undantag för perioden ca 1275-1290, då Skara i stället tar över.

De fem äldsta skatterna (Lödöse, Södra Lundby kyrkogård, Östra Gerum kyrkogård, Kockhem, Blidsbergs kyrkogård), med slutmynt mellan ca 1184 och 1197, domineras helt av mynt som inte präglats efter götaländsk mynträkning (gotländska, sveländska, tyska och engelska). Kockhem, hittad redan 1739, innehöll uppskattningsvis ca 4.000 mynt vilket med stor marginal gör den till landskapets till antalet största skatt. Tyvärr inlöstes bara en obetydlig del av mynten.

Först med Varnhemsskatten (t.p.q. 1208) ingår endast götaländska mynt och tillsammans med Dimbo (t.p.q. 1216) utgör de de enda skatterna under 1200-talets första hälft. Få skatter kännetecknar också perioden 1250-1350 (8 skatter – alla små, högst 118 mynt). Efter kontinentalt mönster kännetecknas götalandsmyntningen från ca 1200 uppenbarligen av återkommande myntindragningar i samband med tronskiften och även under långa regeringsperioder. Växlingskursen innebar en skatt (t.ex. två nya mot tre gamla) vilket medförde att mynt inte användes för förmögenhetsbildning (det hade i praktiken givit en negativ ränta) och därför heller inte gömdes undan. Slutet på detta system föregicks av en mycket intensiv skattnedläggning på 1350-1360-talen (9 skatter) då systemet uppenbarligen inte längre kunde vidmakthållas och därför till slut upphörde 1361/63.

Från resten av medeltiden finns endast åtta skatter, alla små och med slutmynt ca 1380-1512. Utländska mynt blir nu vanliga i fynden och skatterna från 1400-talets slut pekar t.o.m. på att danska mynt då dominerade myntcirkulationen.

Nyare tid från 1520

Med Gustav Vasa ökade den inhemska myntningen kraftigt och detta faktum liksom att kontrollen över myntcirkulationen sannolikt ökade medförde att skatterna från och med nu i princip enbart innehåller svenska mynt. Från Skara domkyrka finns två stora fynd med 1.420 resp. 1.241 ex. med slutmynt 1529 resp. 1541.

Widéen har pekat på sambandet mellan ett antal skatter och danska krigståg 1566 (åtta skatter med slutmynt 1555-1565), resp. 1612 (uppemot ett dussin skatter med slutmynt 1603-1610) och 1675-1679 (sex skatter med slutmynt 1674-1678). Även om många av dessa skatter säkert har ett samband med krigstågen är säkert flera av dem betingade av andra orsaker.

Ullene knektgård, slutmynt 1555, med sin för tiden osedvanligt höga andel danska mynt, 517 av totalt 527, skulle normalt kopplas till krigståget 1566 men avsaknaden av mynt fram till 1566 gör att nedläggningen får förklaras på annat sätt.

Under 1600-talets första hälft importerades såväl guldmynt (i Västergötland med ett möjligt undantag endast kända från lösfynd) som talar. Till denna tid hör bl.a. ett av Sveriges största talerfynd påträffat i Ljungslätt (slutmynt 1635) med 70 talar. Efter 1624 är det emellertid skatterna med kopparmynt som är vanligast.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att Västergötland har påfallande få myntfynd under förhistorisk tid, men att fynden blir vanligare under medeltiden, speciellt efter 1350. Den nyare tiden är representerad med ett stort antal fynd som väl täcker hela perioden fram till 1700-talets slut möjligen med förhållandevis få fynd vid 1700-talets mitt beroende på få fynd med plåtmynt. Fynden speglar väl hur sammansättningen påverkats av olika faktorer.

2. Forskning och publicering

Vikingatid

Inom CNS-serien, där de vikingatida myntfynden publiceras, pågick arbete i begränsad omfattning med Blekingevolymen.

Inom Commentationes-serien, som behandlar ämnen med anslutning till de vikingatida fynden, pågick arbete med flera volymer. Brita Malmer har fortsatt arbetet med *Serpents and Crosses*, som kommer att publiceras som nr 14 i Commentationesserien (jfr Verksamhetsberättelse 1997). Katalogdelen har tre avsnitt. A. Den äldsta nordiska myntningen (KG 2-6), omfattande drygt 160 exemplar (mot knappt 100 exemplar i den senaste publikationen, B. Malmer, *Nordiska mynt före år 1000*, 1966). B. Skandinaviska imitationer av Pointed Helmet och Short Cross-typerna (fortsättning på *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*, 1997). C. Den danska myntningen i Lund omkring 1030 (Haubergs "Ormtyp"). Vid denna tidpunkt kan en periodgräns iaktas i den danska myntningen: myntvikten regleras och nationella myntbilder ersätter de engelska. Ungefär samtidigt upphör den avtynande Sigtunamyntningen. 1030-talet utgör därmed en naturlig avslutning på författarens studier av den äldsta nordiska myntningen.

Medeltid och nyare tid

En ny rapportserie, Stockholm Numismatic Reports, som kortfattat ska redovisa resultaten av B- och C-uppsatser i numismatik (inom ämnet arkeologi) vid Stockholms universitet är under planläggning.

Undersökningsrapporter

Under året har efterundersökningar med studenter genomförts på tre vikingatida skattfyndplatser på Gotland. De har senare publicerats i en rapportserie.

Övrigt

Kenneth Jonsson är tillsammans med William Metcalf vid American Numismatic Society, New York, redaktör för ett nyhetsbrev, Coins and Computer Newsletter, som behandlar datoranvändning inom numismatiken.

3. Undervisning

Numismatik ingår som ett avsnitt i grundkursen på A-nivå (mynthistorien ca 100–1500) vid arkeologiska institutionen. Undervisningen handhas liksom tidigare av Kenneth Jonsson.

Christoph Kilger höll en introduktionsföreläsning i numismatik i Visby vid Högskolan på Gotland.

Sedan flera år tillbaka sker handledning vid uppsatsskrivning främst på B- och C- men även på D-betygsnivå i arkeologi. Uppsatserna behandlar vikingatida och medeltida teman. Inom det förra området sker bl.a. en systematisk genomgång av tyska myntorter, vilket har gett en mängd ny information om kronologin och strukturen, liksom om hur importen utvecklades. Under senare år har även arabiska mynt behandlats. Inom det senare området har uppsatserna behandlat nordiskt material. Avsikten med uppsatserna är dels att genom en systematisk, målinriktad forskning kunna bearbeta större materialgrupper, dels att få fram en ny generation numismatiker, och slutligen att skapa förutsättningar för en numismatisk forskarmiljö. Avsikten är att uppsatserna i förkortad och redigerad form ska ges ut i en ny rapportserie (se ovan under Forskning och publicering).

Vid Arkeologiska institutionen framlades under läsåret följande C- och D-uppsatser med Kenneth Jonsson och Christoph Kilger som handledare.

C-uppsats

Johan Landgren, Från Samarkand till St. Sojdeby. En studie av importen av sensamanidiska mynt till Sverige (KJ).

D-uppsats

Frédéric Elfver, Kungen, mynten och folket. En studie av myntningen i det vikingatida Sigtuna och och balansgången mellan vikt- och penningekonomi (CK).

4. Konferenser och andra engagemang

Köpenhamn, 13-15 januari. *Studieresa*, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling

(Malmer).

Visby, 23 januari, 23 februari. Gotlands Fornsal. Diskussion om utformningen av den nya skattkammaren (Jonsson).

Stockholm, 30 januari. Ledamot av betygsnämnden vid Torun Zachrissons disputation (Jonsson).

Köpenhamn, 17-19 februari. *Studieresa*, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (Malmer).

Stockholm, 4 mars. Stockholms universitet. Presentation av avhandlingsämnet för D-kursen i arkeologi (Kilger).

London, 11-13 mars. *Studiebesök* i British Museum (Jonsson).

London, 14-17 mars. *Styrelsemöte* med Internationella numismatiska kommissionen (Jonsson).

Visby, 19 mars. Gotlands Fornsal. *Föredrag*: Världens största skattkista. Vikingatida myntfynd på Gotland (Jonsson).

Stockholm, 25 mars. Stockholms Universitet. Campuskonferens om forskarutbildningen (Kilger).

Köpenhamn, 4-7 april. *Studieresa*, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (Malmer).

Stockholm, 22 april. Stockholms universitet. Studentrepresentant i historisk-filosofiska sektionens nämndmöte om tillsättning av biträdande professorer (Kilger).

Gotland, 23-26 april. *Efterundersökning* på vikingatida skattfyndplatser på Gotland. Sammanlagt 69 mynt hittades (Bornholdt, Elfver, Jonsson och Kilger).

Vendel och Lövä, 13 maj. *Exkursion* till arkeologiska utgrävningar. Undersökningar med metalldetektor (Elfver, Jonsson, Kilger).

Visby, 4-7 augusti. *Studieresa*, Gotlands Fornsal, Visby (i samband med invigningen av Högskolan på Gotland) (Malmer).

Schleswig, 24-27 september. "Internationale Fachkonferenz, Haithabu und die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa", anordnad av Archäologisches Landesmuseum der Christian-Albrechts-Universität, Schloss Gottorf, Schleswig. *Föreläsning*: Münzprägung und die frühe Stadtbildung in Nordeuropa (Malmer).

Stockholm, 25 september. Ledamot av betygsnämnden vid Bo Franzéns disputation (Jonsson).

Tyskland, 30 september - 7 oktober. Doktorandexkursion (Kilger).

Visby, 6 oktober. Högskolan på Gotland. Historia, AB-kurs. *Föreläsning*: Gotlands ekonomiska välfärd under vikingatid och medeltid med utgångspunkt från skattfynden (Jonsson).

Strängnästrakten, 7 oktober. Stockholms universitet, historiska institutionen. *Exkursion* med medeltidsseminariet (Jonsson).

Kungahälla, Lödöse och Ragnhildsholmen, 12 oktober. *Studieresa* (Jonsson).

Göteborg, 12 oktober. Göteborgs Numismatiska Förening. *Föredrag*: Myntsamlaren och data (Jonsson).

Göteborg, 13 oktober. Göteborgs Universitet. Historiska institutionen samt Historieläraarnas Förening. *Föreläsning*: Mynt som historiskt källmaterial under medeltiden (Jonsson).

Stockholm, 28 oktober. Stockholms universitet. Arkeologi, C-kurs. *Fördag*: Västslaver och vikingar (Kilger).

Köpenhamn, Nationalmuseet, 30 oktober. Deltagande i uppvaktning (som representant för NFG) med anledning av överinspektör Jørgen Steen Jensens 60-årsdag (Malmer).

Oslo, 3-4 november. *Studier* vid Universitetets myntkabinett (Malmer).

Oslo, 5-6 november. Universitetets Myntkabinett. "Myntrett og ikke-kongelige utmyntninger i middelalderen. Det fjerde pengehistoriske symposium i Oslo". *Föredrag*: Vikingatid och medeltid i Europa resp. Myntträtt i Sverige 1140-1626 (Jonsson); Mellan teori och praxis – tillämpningen av myntretten i Sachsen under 900- och 1000-talet (Kilger); Icke-kungliga utmyntningar i Danmark från 800-talet till ca 1050 (Malmer).

Ribe, 1 december. *Studieresa*, Den Antikvariske Samling, Ribe (Malmer).

Visby, 1 december. Högskolan på Gotland. Arkeologi, A-kurs. *Föredrag*: Numismatik och arkeologi (Kilger).

Lund, 2 december. *Studieresa*, Myntkabinettet, Lunds universitets historiska museum (Malmer).

Sigtuna, 2 december. *Föredrag*: Mynt och myntning i Sigtuna 1000-1300 (Jonsson).

Stockholm, 10 december. Stockholms Universitet. Arkeologi, AB-kurs. *Föreläsning*: Grundkurs i numismatik (Jonsson).

5. Datorisering och forskarkontakter

På B- och C-betygsnivå handleds studenter vid uppsatsskrivning. Data

bearbetning utgör ett viktigt led i analysen av myntmaterialet. Antalet registrerade och bearbetade mynt i samband med uppsatsskrivning uppgick under året till ca 1.700 ex.

Vid verksamhetsårets slut var ca 175.000 poster registrerade på data, vilket innebär en ökning med ca 6.000 poster under året. Kronologiskt sett har tillväxten varit starkast inom det vikingatida materialet. Databasen över skattfynd har utökats till att omfatta även fynd från nyare tid. Därmed har databasen nästan fördubblats. Databasen över fynden med romerska denarer har färdigställts.

<i>Ämne</i>	<i>Område</i>	<i>Period</i>	<i>Antal poster</i>
Mynt	Sverige	Medeltid	3.550
		Nyare tid	3.500
	Danmark	Vikingatid	3.500
		Medeltid	4.750
	Norge	Medeltid	375
	Skandinavien	Vikingatid	3.900
	Tyskland	Vikingatid	32.700
	England	Vikingatid	37.700
	Baltikum	Medeltid	1.300
	Islamiska områden	Vikingatid	41.300
		Medeltid	22.000
	Diverse	Vikingatid	1.900
	Fynd	Sverige	Romersk järnålder
Vikingatid			2.450
Medeltid-nyare tid			1.650
Europa		Vikingatid	3.150
Diverse		Europa	Typer, myntmästare etc.
Litteratur	Hela världen	Antik till nutid	1.700
Auktions- och lagerkataloger		Antik till nutid	7.100

Databaserna utgör ofta utgångspunkten för de uppsatser som skrivs och de utnyttjas därför flitigt i den forskning som bedrivs. Databasernas revideras också ständigt som ett resultat av genomförda analyser.

Under december hölls den traditionella årliga träffen med äldre studenter med ca 20 deltagare.

Ett flertal studiebesök ägde rum: prof. Thomas S. Noonan, University of Minnesota, USA under hela februari; doktorand Kristin Bornholdt, Peterhouse College, Cambridge under april; doktorand Svein H. Gullbekk, Oslo Universitet under maj; Mark Blackburn, Fitzwilliam Museum, Cambridge under augusti.

6. Studiesamling, bibliotek och arkiv

Med stöd av anslag från Gunnar Ekströms Stiftelse för Numismatisk Forskning har studiesamlingen av mynt fortsatt att byggas ut. Samlingen används i undervisningen för att illustrera myntutvecklingen och kommer att medge praktiska övningar med bestämning, stampstudier m.m. Ett stort antal mynt har också erhållits som gåva från privatpersoner. Under året har sammanlagt 242 föremål tillförts samlingarna som nu uppgår till 806 ex. (huvudsakligen mynt) inkl. kopior som är nödvändiga eftersom priserna för originalmynt under många perioder vida överstiger de tillgängliga medlen. Bland nyförvärven kan nämnas vikingatida tyska, engelska och arabiska mynt, medeltida gotländska, baltiska, engelska, franska (stort antal) och arabiska mynt. Vidare antika grekiska och romerska mynt.

<i>Kategori</i>	<i>Område</i>	<i>Period</i>	<i>Antal</i>
Mynt	Sverige	Vikingatid	6
		Medeltid	9
	Gotland	Nyare tid	19
		Medeltid	15
	Skandinavien	Nyare tid	2
		Vikingatid	1
	Danmark	Vikingatid	22
		Medeltid	36
	Norge	Nyare tid	5
		Nyare tid	1
	Finland	Nyare tid	1
		Nyare tid	1
	Baltikum	Medeltid	14
		Nyare tid	2
	Ryssland	Nyare tid	1
		Nyare tid	1
	Polen	Vikingatid	4
		Nyare tid	3
	Tyskland	Vikingatid	85
		Medeltid	11
	Italien	Nyare tid	1
		Vikingatid	1
	Böhmen	Vikingatid	2
		Vikingatid	2
	Ungern	Nyare tid	1
		Nyare tid	1
	Österrike	Nyare tid	1
		Nyare tid	1
	England	Vikingatid	46
		Medeltid	9
	Frankrike	Medeltid	62
		Medeltid	3
	Italien	Medeltid	3
		Nyare tid	1
	Mexiko	Nyare tid	1
		Vikingatid	170
	Kalifatet	Vikingatid	170
		Medeltid	70

Volgabulgarer	Vikingatid	1
Kelter	Antik	5
Grekland	Antik	98
Romerska riket	Antik	42
Bysantinska riket	Antik	17
Sasanidiska riket	Antik	3
Axumitiska riket	Antik	1
Indien	Antik	10
Diverse		15
Sedlar		5
Medaljer		5

Bibliotekets registrerade tillväxt uppgick under versamhetsåret till sammanlagt 168 poster (exkl. auktions- och lagerkataloger). Bland viktigare nordiska nyförvärv kan nämnas Stenersens katalog över Graeslidfyndet i Norge.

Inom europeisk numismatik har inköp bl.a. omfattat Brookes katalog över anglo-normadiska mynt i British Museum, Metcalf om engelska lösfynd av mynt 973-1086, Haupt om myntningen i Sachsen.

Islamiska mynt behandlas i Albums översiktverk, liksom i en katalog över samlingen i Palermo. Shammass katalog tar upp abbasidiska kopparmynt och sasanidiska mynt redovisas av Paruck.

Historia och angränsande områden omfattar bl.a. en översättning till svenska av den ryska Nestorskrönikan.

Ett mycket stort antal auktions- och lagerkataloger har under året skänkts av B. Ahlström Mynthandel.

7. Personalia

Kenneth Jonsson är arkeologiska institutionens representant i humanistiska fakultetsnämnden vid Stockholms Universitet samt i den rådgivande nämnden för medeltidsseminariet.

Kenneth Jonsson erhöll 1998 års pris från Gunnar Holsts stiftelse.

Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning har tilldelat Brita Malmer det första exemplaret av Wera och Gunnar Ekströms plakett med tillhörande stipendium. Plaketten, som modellerats av Ernst Nordin, utdelas till "svensk eller utländsk medborgare, institution eller organisation som gjort ämnet numismatik stora tjänster".

Cecilia Persson var barnledig under året. Gert Rispling arbetade som ALU under september - december.

8. Tryckta skrifter

Kenneth Jonsson

Myntfynden från Eketorps fornborg. *Eketorp III. Den medeltida befästningen på Öland. Artefakterna*. Stockholm 1998, 180-189.

Internationella numismatiska kommissionen. *NNUM* 1998:5, 78-79.

Recension av Molvögin, *Die Funde westeuropäischer Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts in Estland. Numismatische Studien* 10. Hamburg 1994. *Fv* 1998, 62-63.

Östgoternas kung Theoderik; Jarlen – kungens högste ämbetsman; Mynt i politiskt syfte. *Quadra, Klenoder i Kungl. Myntkabinettet*, Stockholm 1998, 24-26, 64-66, 102-105.

Varför fick Gotland dansk mynträkning vid 1400-talets mitt? *Ord med mening. Festskrift till Jörgen Steen Jensen* (red. Jens Christian Moesgaard och Preben Nielsen), Köpenhamn 1998, 112-116 (tills. med Majvor Östergren). Vikingatida myntfynd från Schleswig-Holstein (recension av Wiechmann, Edelmetalldepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein). *NNUM* 1998:7, 109-112.

Computer survey (5). *CCN* 11, 3-5.

Metal detecting web sites. *CCN* 11, 5-6.

STADIC – St. Andrews database index of coins. *CCN* 12, 3-5.

Christoph Kilger

Kejsar Arnulfr mynt. *Quadra, Klenoder i Kungl. Myntkabinettet*, Stockholm 1998, 30-33.

The Slavs yesterday and today. Different perspectives on Slavic ethnicity in German archaeology. *Current Swedish Archaeology* 6, 99-114.

Brita Malmer

Ormtyper i Lund. Några anmärkningar till Hauberg II:20 och IV:1. *Ord med mening. Festskrift till Jörgen Steen Jensen* (red. Jens Christian Moesgaard och Preben Nielsen), Köpenhamn 1998, 70-71.

Olof, svearnas kristne konung. *Quadra, Klenoder i Kungl. Myntkabinettet*, Stockholm 1998, 34-37.

Cecilia Persson

Karl den stores porträtt; Agnus Dei. *Quadra, Klenoder i Kungl. Myntkabinettet*, Stockholm 1998, 27-29, 38-41.

Skånska skattfynd med geografiskt relaterad särprägel. *Aktuell arkeologi* VI, 55-64.

Förkortningar

CCN – Coins and Computers Newsletter. Stockholm/New York.

CNS – Corpus nummorum saeculorum IX–XI qui in Suecia reperti sunt. Stockholm 1975–.

Fv – *Fornvännen*, Stockholm

NNUM – *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*. Köpenhamn.

9. Numismatiska forskningsgruppen 1/1 1998 – 31/12 1998

Besöksadress: Bollhusgränd 1B, 3tr.

Postadress: 111 31 Stockholm

Telefon: 08-16 20 00 (växel)
08-674 77 50

Telefax: 08-674 77 53

Föreståndare: Professor Kenneth Jonsson, tel. 674 77 55, e-post: kenneth.jonsson@ark.su.se. Klara Östra Kyrkogata 8B, 111 52 Stockholm, tel. 20 07 86.

Kilger, Christoph, FK, doktorand, tel. 674 77 54, e-post: m67ck82g@students.su.se. Hägerstensvägen 171, 2 tr, 126 53 Hägersten, tel. 681 03 46.

Malmer, Brita, professor emerita, tel. 674 77 52. Mölna vändplan 6, 181 61 Lidingö, tel. 766 49 44.

Martinson, Marie, redaktionssekreterare, tel. 674 77 50, e-post: marie.martinson@ark.su.se. Skönviksvägen 257, 122 42 Enskede, tel. 91 27 22.

Persson, Cecilia, FK, doktorand, tel. 674 77 54, e-post f69cp6c6@students.su.se. Solfagravägen 44, 141 45 Huddinge, tel. 711 33 71.

Rispling, Gert, FK, JK, ALU, tel. 783 94 37. Hangarvägen 1, 183 61 Täby, tel. 756 56 62.

Från Samarqand till Stora Sojdeby

Johan Landgren

INLEDNING

De islamiska mynten utgör en stor del av de mynt från vikingatiden som påträffats i Sverige. Det totala antalet uppgår till omkring 67.780 mynt som är fördelade på 1.338 fynd med en stark koncentration till Gotland, där man hittat över 70% av det svenska fyndmaterialet av arabiska mynt (Jonsson, manuskript). Fynden består av mynt som präglats från omkring år 700 e.Kr. till början av 1000-talet. De islamiska mynten började att importeras i mindre omfattning omkring år 800. Majoriteten av de äldre mynten var präglade av den abbasidiska dynastin. En stor förändring i importen kom i samband med att samaniderna började prägla mynt år 893. Man antar att dessa mynt började strömma in till Sverige och i synnerhet då till Gotland under 910-talet. Det största importen av islamiska mynt skedde under första hälften av 900-talet. De islamiska mynten utgör ca 99% av det till Sverige importerade myntmaterialet under den här tiden. Under andra hälften av 900-talet minskar importen markant, troligen till följd av minskade kontakter med Ryssland varifrån skandinaverna importerade majoriteten av mynten.

Mynten utgörs nästan uteslutande av silvermynt, dirhemer, och det är också de som behandlas här.

Det var under kalifen Abd al-Malik (685-705) som man började prägla arabiska mynt med egna typer. Tidigare hade man tillverkat efterpräglingar av mynt som sedan tidigare präglats i de länder som erövrades av det islamiska väldet. Han tillhörde den umayyadiska dynastin som hade makten i riket fram till år 750 då de störtades av abbasiderna som då tog över makten. Båda dessa dynastiers mynt är vanliga i svenska myntfynd, men den allra största delen av de arabiska mynten är präglade av samaniderna som är den myntgrupp som behandlas här (fig. 3). Antalet samanidiska mynt i fynden kan uppskattas till ca 40.000 (Gert Rispling muntligt). Förutom de mynt som präglats av dessa dynastier har man påträffat mynt i de svenska jordarna från ytterligare ett fyrtiotal dynastier (Holst 1973, 5ff).

Myntens präglingsår är här konverterade från den islamiska tideräkningen till den kristna. Anledningen till detta är främst för att underlätta för läsaren att orientera sig kronologiskt. Denna konvertering innebär att en majoritet av årtalen skrivs med "dubbelår", t.ex. år 954/955.

I huvudsak behandlas de sensammanidiska mynten här med utgångs-

punkt från det svenska materialet, men jag kommer även att beröra det ryska fyndmaterialet av samanidiska mynt. Jämförelser kommer att göras mellan de samanidiska mynten och mynt präglade av andra dynastier under perioden 950/951 till ca år 1000. Orsaken bakom valet att behandla denna tidperiod är att det sker en markant nedgång i importen av mynt präglade från mitten av 950-talet och framåt. Jag kommer även att närmare gå in på importvägar till Skandinavien och från vilka mellanhänder skandinaverna fick mynten. Anylysen finns redovisad i sin helhet i Landgren 1998.

Metod

Jämförelser av de samanidiska mynten görs med utgångspunkt från präglingstid. Vissa jämförelser har också gjorts mellan samanidiska fynd i Sverige och av icke-samanidiska mynt påträffade i Baltikum och Ryssland. Det senare materialet är hämtat ur Johansson 1997. Kvantitativa och korologiska analyser är genomgående vid alla jämförelser.

Material och avgränsningar

Materialet till denna uppsats baseras på Thomas S. Noonans opublicerade fyndlistor över Sverige. Dessa listor innehåller endast fynd i vilka det har påträffats fem mynt eller fler. Endast samanidiska mynt som är präglade mellan åren 950/951 och 999/1000 har tagits med (fig. 4). Obestämbara mynt har sorterats bort. Materialet utgörs av 1.416 samanidiska mynt och 262 mynt präglade av övriga dynastier funna i Sverige. Det finns också 445 samanidiska mynt fördelade på fem fynd från dagens Ukraina, Vitrysland och Ukraina.

SAMANIDERNAS HISTORIA

Samaniderna härskade i Transoxanien och Persien 874 - 999. Till en början var samaniderna ett slags muslimska underguvernörer till tahiriderna men de bröt sig med tiden loss och fick under Nasr II ibn-Ahmad (914-942) sin största geografiska utbredning.

Fig. 3. Samanid. Furste Nuh. b. Amad, Dirhem. Balkh 341 e.H. (952/3 e.Kr.).

Det var under samaniderna som Transoxanien slutligen kom under muslimskt styre. Deras huvudstad var Bukhara och den ledande staden Samarqand var centrum för bildning och konst. Det är från den här tiden som modern persisk litteratur börjar växa fram (Hitti 1970, 462f).

År 992 intog ilekhaniderna samanidernas huvudstad Bukhara och 7 år senare gjorde de slut på den samanidiska dynastins välde (Hitti 1970, 463).

DE SENSAMANIDISKA MYNTEN I SVERIGE

De sensamanidiska mynten funna i Sverige har delats in olika perioder.

Delperiod 1 (950/951 - 955/956)

Under de delperioder som behandlar här har det påträffats överlägset flest antal samanidiska mynt präglade mellan åren 950/951 och 955/956. Antalet uppgår till 1.169 ex. Mynten från denna 5-årsperiod utgör hela 82,5% av det totala antalet på 1.416 från åren 950/951 till 978/979.

Efter den höga konjunkturtoppen av mynt från år 953/954 kan man se en markant nedgång i konjunkturen och år 955/956 är antalet nere i 53 mynt.

Delperiod 2 (956/957 - 965/966)

Det totala antalet mynt från denna delperiod uppgår till 110 ex. eller 7,7% av det totala antalet på 1.416 ex.

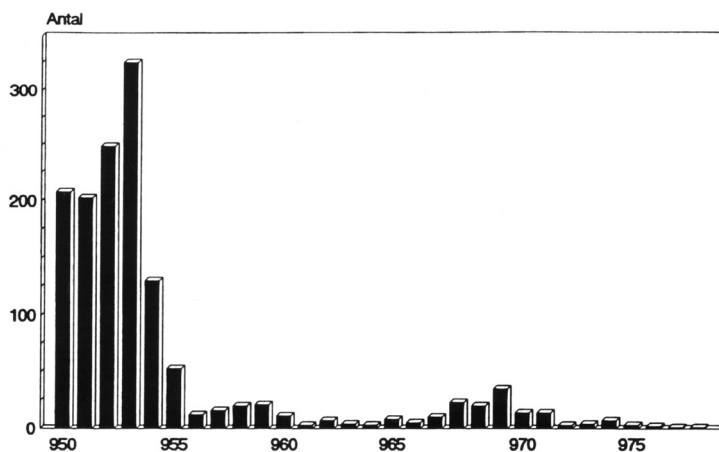

Fig. 4. Antal sensamanidiska mynt funna i Sverige.

Delperioden kännetecknas av att den konjunkturedgång som avslutade delperiod 1, fortsätter även under de första åren av denna delperiod. Den vänder sedan svagt uppåt igen i slutet av 950-talet, men sjunker sedan för att hålla sig på en låg nivå under de avslutande åren av delperioden.

Delperiod 3 (966/967 - 971/972)

Antalet mynt uppgår till 116 eller 8,2% av det totala antalet på 1.416 mynt under perioden mellan år 950/951 och 978/979.

Denna delperiod kännetecknas av en konjunkturuppgång i början av delperioden som når sin topp år 969/970 med 35 mynt. Mot slutet av delperioden börjar importen av mynt som är präglade under delperiod 3 att sjunka igen.

Delperiod 4 (972/973 - 978/979)

Det totala antalet upphittade mynt från denna 7-årsperiod uppgår till 21 ex. Detta motsvarar 1,4% av mynten från perioden 950/951 till 978/979.

Det sjunkande antalet mynt från slutet av delperiod 3 fortsätter under denna delperiod. Antalet mynt från varje präglingsår håller sig på en låg och jämn nivå under hela delperioden och det finns inga tecken på en konjunkturuppgång i importen. Från år 978/979 har man påträffat 1 mynt som är präglat i al-Shash. Detta är det senast präglade samanidiska mynt, där man med säkerhet kunnat fastställa präglingsåret, som hittills upphittats i Sverige.

RESULTAT

Av de islamiska mynt som påträffats i Sverige under den period som behandlas här, utgör de samanidiska mynten en klar majoritet av fyndmaterialet, hela 88,2%.

Nedan presenteras resultatet utifrån två olika perspektiv, där det ena utgår från att konjunkturerna motsvarar den samtida importen och kontakterna med Ryssland. Med den samtida importen menas att skandinaverna drastiskt minskade importen av samanidiska mynt vid mitten av 950-talet. Det andra perspektivet utgår från att konjunkturerna inte motsvarar den samtida importen av samanidiska mynt och kontakterna med Ryssland, utan att många och täta kontakter mycket väl kan ha pågått fram till ca år 970.

De samanidiska och icke-samanidiska mynten i det svenska fyndmaterialet uppvisar klara likheter under delperiod 1, men också skillnader. Likheterna består i att en klar majoritet av mynten är präglade under denna delperiod och att de starkaste åren är under första hälften av 950-talet. Det

sker även en markant nedgång i importen av mynt präglade under delperioden som är gemensam för de båda myntgrupperna.

Under de följande tre delperioderna fortsätter det att komma in islamiska mynt till Sverige men i en mycket mindre omfattning än under delperiod 1. Konjunkturkurvorna för de samanidiska och de övriga dynastiernas mynt visar små upp- och nedgångar under dessa delperioder och det är intressant att notera att importen av samanidiska mynt ökar när den minskar för de övriga dynastierna och tvärtom (fig. 5). Detta beror troligen på olika importvägar via Ryssland och Baltikum och torde därför ha importerats utan att påverka varandra. Men dessa importökningar är små och tyder inte på ökning i importen och kontakterna med Ryssland i någon större omfattning. Nordbornas intresse för de islamiska mynten har vid den här tiden minskat rejält och importen slutar i det närmaste helt i slutet av 970-talet. Under 990-talet kommer dock importen till Sverige igång igen genom inflödet av marwanidiska och uqaylidiska mynt. Dessa kan ha kommit till Skandinavien genom en västlig väg via Svarta Havet och sedan vidare på antingen Dnestr eller Dnepr och in i Östersjön (Johansson 1997 16), d.v.s. en helt annan väg än vad de samanidiska mynten tros ha tagit.

Det är inte omöjligt att de marwanidiska och uqaylidiska mynten kan ha importerats till Skandinavien och Baltikum via Polen. Med utgångspunkt endast utifrån det myntmaterial som jag har haft tillgång till, vilket visar stora likheter mellan det svenska och baltiska fyndmaterialet, så ser det ut som om skandinaverna kan ha börjat rikta sitt intresse mot Baltikum

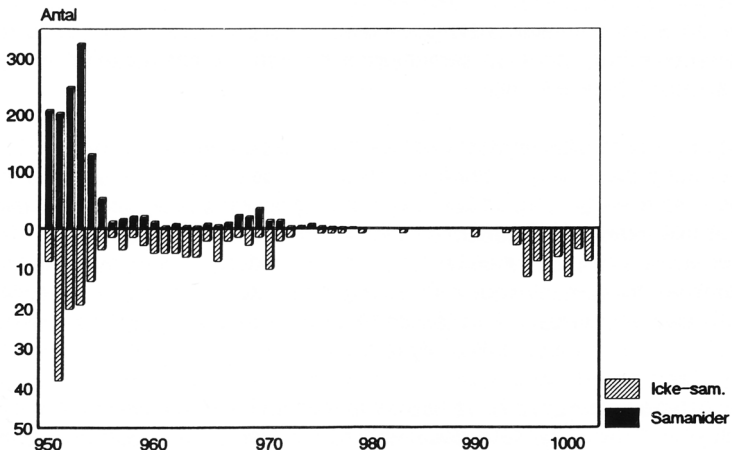

Fig. 5. Antal sensamanidiska resp. icke-samanidiska mynt funna i Sverige.

från mitten av 990-talet och importerat de marwanidiska och uqaylidiska mynten därifrån. Men det behövs närmare analyser av det polska materialet för att bringa mer klarhet i detta.

Rysslands betydelse i handeln

Man kan se att det förekommer en omfattande import av samanidiska mynt som är präglade under 960-, 970-, och även under 980-talet till Ryssland. De ryska fynden visar att samaniderna fortsatte att prägla mynt även efter det att importen till Skandinavien minskade så markant i mitten av 950-talet. Detta innebär att möjligheten finns att konjunkturkurvorna över de samanidiska mynten funna i Sverige visar den *samtida importen* av mynt till Sverige. Det står klart att de inte visar samanidernas prägling av mynt. Jag finner det mest troligt att den absoluta majoriteten av de importerade samanidiska mynten till Sverige kom genom handel med ryska köpmän och mellanhänder.

Det finns ytterligare en möjlig orsak till varför importen av mynt till Sverige avstannade så tvärt i mitten av 950-talet. Den hypotesen bygger på att de ryska och därigenom även de svenska fyndens importkurvor *inte* speglar den samtida importen till Ryssland. Hypotesen säger att orsaken till det branta importfallet av framförallt samanidiska, men även buwayhidiska mynt, till Sverige var att det helt enkelt inte fanns några sådana mynt, präglade efter år 955/956 att tillgå i Ryssland. Med andra ord så inträffade det ett importstopp av dessa mynt till Ryssland från ca 956/957 och som pågick i ca 15 år d.v.s. till omkring år 970. Jag menar att det är troligt att de mynt präglade under andra hälften av 950-talet och 960-talet som finns i de ryska fynden har kommit dit i ett senare skede, d.v.s. i en senare importvåg som troligtvis började kring år 970. Under denna importvåg skulle alltså dessa sena samanidiska och buwayhidiska mynt som präglats under 960-980-talen ha strömmat in i Ryssland.

Detta skulle förklara varför ryska fynd, som har t.p.q. efter år 970, har en kraftig ansamling av sena samanidiska mynt i fyndsammansättningen. Om importen av samanidiska mynt till Ryssland ströps ungefär i mitten 950-talet borde det innebära att det samlades stora mängder av samanidiska mynt inom det samanidiska riket. Dessa mängder mynt kan ha inneburit att samaniderna i det närmaste slutade prägla mynt i slutet på 980-talet. När sedan importen till Ryssland kommer igång igen omkring år 970 så strömmar dessa mynt som präglats under importstoppet in i Ryssland i stort antal. Det är mycket intressant att det finns mycket få ryska fynd som har t.p.q. på 960-talet. Det finns fynd med t.p.q. år 961 och 969, men det råder total avsaknad av fynd med t.p.q. mellan dessa år (Noonan, opublicerade fyndlistor). Detta faktum styrker hypotesen om ett importstopp.

Under tiden som importstoppet pågick försvann de mynt som präglats innan importstoppet, d.v.s. tidigare än ca år 956/957, snabbt ut ur Ryssland eftersom de var de enda samanidiska och buwayhidiska mynt som var tillgängliga vid handel. Detta förlopp kan vi se resultatet av i fyndsammansättningarna i de ryska fynden som har relativt sena t.p.q. och i vilka det är ont om tidiga samanidiska mynt som är präglade under första hälften av 950-talet, men där det istället finns gott om sena samanidiska mynt som är präglade efter år 956/957 och i synnerhet mynt som är präglade under 960-talet. När den senare importvägen inträffade hade skandinaverna slutat att handla på Ryssland vilket innebär att det inte strömmar in samanidiska och buwayhidiska mynt till Sverige i den omfattningen som skulle vara fallet om handeln fortsatt. Detta innebär att de svenska importkonjunkturena inte nödvändigtvis behöver spegla den samtida importen. Eftersom nordbornas handel med Ryssland troligtvis pågick i något decennium efter det att importstoppet skedde, så borde det i de flesta fall innebära att nordborna under importstoppsperioden enbart fick med sig mynt tillbaka till Skandinavien som var präglade flera år tidigare än det år när själva handeln skedde, vilket är naturligt eftersom det inte fanns några senare mynt att tillgå. Detta skulle i så fall ge som resultat att många mynt i svenska fynd som har ett t.p.q. på första hälften av 950-talet i själva verket kan ha blivit förda från Ryssland till Sverige under 960-talet och blivit deponerade här då.

Jag menar att nordbornas kontakter med Ryssland inte avslutades tvärt i mitten av 950-talet som man lätt kan tro om man enbart studerar det *svenska* fyndmaterialet över samanidiska mynt. Nordbornas kontakter med Ryssland kan ha varat i ytterligare drygt 10 år efter det att importstoppet började omkring år 956/957. Upphörandet av kontakterna kan också ha varit en långsam process som pågick i ca 15 år från mitten av 950-talet. Den tynande mängden silver i Ryssland under 960-talet kan ha fått skandinaverna att rikta sina blickar åt ett annat håll vilket kan ha varit Centraleuropa där man nu började prägla mynt. Jag utesluter dock inte helt möjligheten att skandinavernas handel med Ryssland faktiskt avslutades tvärt omkring år 955, men de ovan redovisade tankegångarna pekar på att det är troligt att handeln pågick under slutet av 950-talet och in på 960-talet för att då långsamt upphöra innan år 970 då importen av samanidiska mynt till Ryssland kommit igång igen.

Men frågan är om nordbornas handel med Ryssland upphörde helt i och med att man slutade att importera mynt därifrån. Personligen är jag kluven inför frågan eftersom det är troligt att man förde med sig andra varor tillbaka än dirheme från Ryssland under den tid då importen av dessa till Sverige var livlig. Dessa varor kan ha varit föremål för handel efter det att nordborna slutat importera mynt. Jag tror inte att silvret var det enda som lockade i öst, men det hade troligen den kraftigaste attraktionskraften och

de svenska myntfynden tyder onekligen på att kontakterna med Ryssland minskade drastiskt någon gång under andra hälften av 950-talet och in på 960-talet, för att sedan i det närmaste tyna bort. Ryssarna verkar finna de samanidiska dirhemerna attraktiva fortfarande efter det att skandinaverna slutat att importera dem. Det finns därför inte någon anledning att tro att nordborna skulle finna dem ointressanta. Om handeln med Ryssland pågått efter ca år 970 borde det därför synas i de svenska myntfynden i form av större mängder samanidiska mynt som präglats under 960- och 970-talet.

Den upphörande handeln med Ryssland borde med stor sannolikhet gett efterverkningar i Skandinavien. Birkas betydelse som marknadsplats kan ha minskat som ett resultat av detta. Man brukar allmänt säga att Birka övergavs omkring år 970, d.v.s. i samband med att kontakterna med Ryssland upphörde. Detta är ett sammanträffande som inte bör förbises.

Som tidigare nämnts så uppvisar Baltikum liknande importkonjunkturen som Sverige under 990-talet och senare vad gäller importen av de buwayhidiska mynten men även mynt som präglats av ilekhaniderna (Johansson, 1997, 26). Det pekar på att handeln österut i första hand skedde med Baltikum. Man kan också säga att importen under 990-talet kan ha kommit från samma område som Baltikum importerade sina mynt, eftersom Sverige och Baltikum uppvisar stora likheter i importen (Johansson 1997, 24ff). Efter att ha analyserat diagrammen över spridningen av de olika dynastiernas mynt i Johanssons uppsats menar jag att Baltikum inte importerade sena islamiska mynt från Ryssland.

Nestorskrönikan

Likheterna mellan den samanidiska och den buwayhidiska importkurvan för de svenska fynden gör det troligt att dessa mynt hade samma importväg till Skandinavien. Jag finner det troligt att den huvudsakliga importvägen gått genom Kaspiska havet upp på Volga och via det Volgabulgariska riket. Khazarerna torde ha utgjort en viktig länk i handeln mellan Ryssland och samaniderna tillsammans med buwayhiderna genom sitt strategiska läge längs de norra delarna av Kaspiska Havet och de kontrollerade området där floden Volga möter Kaspiska Havet. Om denna viktiga länk brister så störs med all sannolikhet handelskontakterna mellan Ryssland och de samanidiska och buwayhidiska dynastierna. Nestorskrönikan nämner att rusen Svjatoslav besegrade khazarerna och intog deras stad Belaja Vezja år 965 (Nestorskrönikan, 60). Krönikan talar om oroligheter och krig i Ryssland vid denna tid. Det står också nämnt att det förekom strider mellan Svjatoslav och petjenegererna under 960-talet där den förre fördrev de senare (Nestorskrönikan, 60ff). Petjenegererna härskade över de nordöstra delarna av Kaspiska Havet och norr om Aralsjön, genom vilket område det kan ha gått en handelsväg mellan

samaniderna och volgabulgarerna. Även dessa oroligheter skulle kunna störa handeln allvarligt och vara en orsak till importstoppet. Nestorskrönikan är kanske inte klassad som en särskilt tillförlitlig källa och det kan givetvis finnas andra orsaker till ett eventuellt importstopp än det som nämnts ovan. Men det är ändå intressant att påpeka att det finns skriftliga källor som visar på oroligheter i detta område vid just denna tid, även om det exakta året kanske inte stämmer.

Silverkrisen

Två av mina frågeställningar berör direkt silverkrisen. Vad var silverkrisen? Påverkade den importen av mynt till Skandinavien i synnerhet? På den första frågan finns inget säkert svar. Forskare har länge diskuterat frågan och kommit fram till flera olika teorier. Den allmänna åsikten bland forskarna tycks vara att det inte finns tillräckligt med information för att kunna ge något bra svar på frågan. Som jag nämnde finns det dock ett par olika huvudteser.

Man har diskuterat en silverkris i de islamiska områdena omkring år 1000 e.Kr. som pågick till år 1200. En stark nedgång i silverbrytningen eller att silvergruvorna började sina efter hård exploatering, har ofta angivits som orsak till silverkrisen (Noonan 1988, 123).

Samaniderna torde ha exporterat miljontals dirhemer till de västra delarna av Ryssland under tiden mellan 900 och 980. Denna export innebar en mycket stor förlust av silver från Centralasien under 900-talet. Samaniderna bröt därför mer silver ur rika silvergruvor, men troligen kunde inte gruvorna hålla jämn takt med den stora utförseln av dirhemer, utan Centralasiens silvertillgångar minskade sakta men säkert. Detta fick konsekvensen att ilekhaniderna, som tog över samanidernas myntning efter deras fall, inte kunde hålla en högre nivå på silverhalten i sina mynt och vid mitten av 1000-talet kunde silverhalten i dirhemerna vara nere i 5% (Noonan 1988, 136).

Från att silverhalten i de samanidiska dirhemerna i slutet av 800-talet och knappt första hälften av 900-talet legat på en relativt stabil nivå på drygt 90%, börjar de fr.o.m. år 943/944 att få en kraftigt varierande silverhalt. Huruvida detta är ett resultat av en eventuell silverkris är svårt att säga, men Noonan menar att man bör titta på silverhalten i mynten från 950-talet och framåt vid analyser om konsekvenser av silverkrisen (Noonan 1988, 123f). Silverkris eller inte, faktum kvarstår att silverhalten försämrades överlag i de samanidiska mynten under andra hälften 900-talet och att importen av samanidiska mynt till Sverige minskar drastiskt under denna period. Frågan är om detta har ett samband. Det kan ha varit så att det florerade ett rykte om att silverhalten i de samanidiska mynten hade blivit

lägre, vilket innebar att de inte längre var attraktiva för den skandinaviska marknaden. Denna teori kan dock inte framföras utan kritik. Det som talar mot denna teori är det ryska fyndmaterialet där man påträffat stora mängder samanidiska mynt under 960-, 970- och även under 980-talet. Varför fann de ryska handelsmännen de samanidiska dirhemerna fortfarande attraktiva på marknaden och inte skandinaverna? Om nu nordborna ratade dessa mynt när de handlade med ryssarna så kan man fråga sig varför de fortsatte att importera dem i så stora mängder så långt efter att den svenska importen i stort sett upphört.

Personligen tror jag inte att den varierande silverhalten i de samanidiska mynten var orsaken till att importen av dessa mynt till Skandinavien avstannade i mitten av 950-talet. Detta hade troligen andra orsaker. Hur skall man annars förklara att dessa mynt fortfarande var attraktiva för ryssarna som tar sig i uttryck i det stora antalet funna mynt i Ryssland som är präglade under 960-, 970-, och 980-talen? För mig känns det mer logiskt att i första hand *mellanhanden* för importen till Sverige, i detta fallet ryssarna, snarare skulle sluta importera mynt om silverhalten var låg. Det är också tveksamt om nordborna och ryssarna överhuvud taget kunde se om det var en lägre silverhalt i myntet. Med utgångspunkt av det material som är presenterat i denna uppsats anser jag att det mest troliga scenariot är hypotesen om importstoppet till Ryssland som började i mitten av 950-talet.

REFERENSER

- Hitti, P. 1970. *History of the Arabs*. Hong Kong.
- Holst, G. 1973. *Mynt av arabiskt ursprung funna i Skandinavien*. Göteborg.
- Johansson, M. 1997. *Islamiska mynt. En studie av några sena dynastiers mynt funna i svenska, baltiska och ryska fynd*. C-uppsats vid Numismatiska forskningsgruppen, Arkeologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Jonsson, K. *Finds of Viking Age Coins. Comm. N. S. 3*. Manuskript.
- Nestorskrönikan*. Översättning av G. Oxenstierna. Stockholm. 1989.
- Landgren, J. 1998. *Från Samarqand till Stora Sojdeby. En studie av importen av sensamanidiska mynt till Sverige under vikingatiden*. C-uppsats vid Numismatiska forskningsgruppen, Arkeologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Noonan, T. S. 1988. The Start of the Silver Crisis in Islam: A Comparative Study of Central Asia and the Iberian Peninsula. *Problems of Medieval coinage in the Iberian area*. Vol 3, s. 119-144. Santarém.

